

Zolnai Béla és Fritz Valjavec kapcsolatához

TÜSKÉS Gábor

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, tudományos tanácsadó,
osztályvezető
ORCID: 0000-0002-0177-1355

The relationship between ZOLNAI Béla and Fritz VALJAVEC. Observations on their correspondence

Abstract | The paper analyses and contextualises the correspondence between ZOLNAI Béla (1890–1969), a Hungarian Romance philologist, and Fritz VALJAVEC (1909–1960), a German historian, between 1936 and 1959. As a staff member of the Südost-Institut in Munich, VALJAVEC sought to promote the aims of German policy towards Southeastern Europe from the mid-1930s onwards, and used the Institute’s journal to establish an extensive network of international contacts. From Hungary, he corresponded with over one hundred and twenty people, including many prominent figures in the academic world. ZOLNAI initially did not respond to the request, and then, at VALJAVEC’s invitation, promised studies, but for various reasons he did not produce them or published them elsewhere, and tried to “put the contact to sleep”. The main reason for his reticence, as ZOLNAI’s commentary on VALJAVEC’s last letter shows, was that he was acutely aware of the difference between the German historian’s understanding of the subject and his own scientific approach, and of the risks of closer contact and publication in the Munich journal. ZOLNAI’s resumption of correspondence in 1959 was motivated primarily by the reduction of professional contacts and publication opportunities in French after 1945, the changed role of the newly reorganised Munich Institute and the appearance of some of his publications in German.

Keywords | history of literary studies, science policy, German-Hungarian relations, Southeastern Europe research, correspondence

Fritz Valjavec (1909–1960) német történész, a Délkelet-Európa-kutatás népiségtudományi irányzata meghatározó alakjának életútja, munkássága, tudományszervező és tudománypolitikai tevékenysége az 1990-es évektől intenzíven foglalkoztatja a német és a magyar történészeket.¹ Az újabb kutatások rámutattak az életutat kísérő ambivalenciákra és ellentmondásokra, a személyiség többféle identitására, a motivációk összetettségére. Bebizonyosodott, Valjavec részt vett a nemzetiszocialista ideológia tudományelméleti alátámasztásában és történeti argumentációjának kidolgozásában, együttműködött a nemzetiszocialista állam szervezeteivel, adatokat szolgáltatott a biztonsági szolgálat (Sicherheitsdienst) tagjainak. Életre szóló barátságot kötött Harold Steinacker osztrák történésszel, aki a 30-as évek elejétől cikkeiben támogatta a biológiai alapú történelemszemléletet, a magyar történetírás értékelését beillesztette a kultúrlejtő-elmélet keretébe, majd *Austro-Hungarica* című, 1963-ban kiadott kötetében változatlan formában megjelentette korábbi „völkisch” és rasszista alapú tanulmányait.²

A tudományos és kulturális tevékenység álcája alatt Valjavec igyekezett elősegíteni a két világháború közötti német délkelet-európai politika céljainak megvalósítását, miközben a politikai cselekvést tudományos eszközökkel legitimálta. A müncheni Südost-Institut munkatársaként geopolitikai elvek mentén szerkesztette az intézet multidiszciplináris folyóiratát. Támogatta a magyarországi „népinémet” mozgalom, majd a Volksbund törekvéseit és Németországból történő patronálását, közreműködött német egyetemi és főiskolai hallgatók magyarországi „népinémet” öntudatosító tevékenységének előkészítésében és leplezésében.³ Habilitációját követően – müncheni állásának megtartása mellett – 1940–1945 között a berlini egyetemen politikai megfontolásokból újonnan létrehozott Külföldtudományi Kar Délkelet-Európa Tanszékén (későbbi nevén

1 Lásd pl. Karl NEHRING, „Zu den Anfängen der Südost-Forschungen: Der Briefwechsel von Fritz Valjavec und Szekfű Gyula 1934–1936”, *Südost-Forschungen* 50 (1991): 1–30; László OROSZ, „Die Verbindungen der deutschen Südostforschung zur ungarischen Wissenschaft zwischen 1935 und 1944: Ein Problem-aufriß anhand des Briefwechsels zwischen Fritz Valjavec und Elemér Mályusz”, in *Das Ungarnbild der deutschen Historiographie*, szerk. Márta FATA, Schriftenreihe des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde 13, 126–167 (Stuttgart: Franz Steiner, 2004); OROSZ László, „Tudomány és politika: Egy habilitációs eljárás háttere (Németország, 1938)”, *Aetas* 24, 2. sz. (2009): 5–22; OROSZ László, *Tudomány és politika: Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban* (Budapest: Ráció, 2014), a témakör átfogó bibliográfiájával; Robert PECH, „Anpassung als Lebensprinzip: Fritz Valjavec und die Südosteuropaforschung zwischen Nationalsozialismus und Bundesrepublik”, *Südosteuropa Mitteilungen* 56, 3. sz. (2016): 54–72; Robert PECH, „Zwischen Nähe und Distanz: Fritz Valjavec und die Südost-Forschung im Nationalsozialismus”, *Nordost-Archiv* 26 (2017): 30–56; Maik KÄSTEL és Robert PECH, „Region als Konsequenz: Fritz Valjavec und regionale Determinanten der deutschen Südost-Forschung”, in *Befreite Erinnerung. Teilbd. 1: Region – Religion – Identität: Schlesische Prägungen*, szerk. Rainer BENDEL és Josef NOLTE, 199–225 (Berlin–Münster: LIT, 2017). – Ezúton is köszönöm Robert Pech és Tüskés Anna segítségét a tanulmány elkészítésében.

2 TÖRŐ László Dávid, „Harold Steinacker történetfelfogása és a magyar történetírás I”, *Valóság* 60, 12. sz. (2017): 34–49; TÖRŐ László Dávid, „Harold Steinacker történetfelfogása és a magyar történetírás II”, *Valóság* 61, 1. sz. (2018): 24–47.

3 TILKOVSKÝ Lóránt, „Fritz Valjavec és a magyarországi németiség (1935–1944)”, *Századok* 127 (1994): 601–649.

Német Külföldtudományi Intézet) tanított, ahol különleges befolyással és privilegizált helyzettel rendelkezett. Korán felismerte a korabeli magyarországi hivatalos történetírás tartózkodását a német népiségtudományi szemlélettel és e szemléletnek a német politika céljainak szolgálatába állításával szemben.⁴ 1941 júliusában katonai szolgálatra kötelezték, és SS-Untersturmführer rangban beosztották a biztonsági szolgálat alá tartozó, Alois Persterer által irányított bevetési egységhez. Nevét utólag összefüggésbe hozták az egység által Czernowiczban elkövetett terrorcselekményekkel, de részvétele ezekben nem bizonyított. A világháború vége felé kapcsolatban állt különböző ellenállócsoportokkal.⁵

1945 után igyekezett előtérbe helyezni a nemzetiszocializmussal szembeni távolságtartását, és megkísérelt másokat ilyen értelmű tanúskodásra ösztönözni. Újjászervezte a müncheni intézet tevékenységét, újraindította annak folyóiratát, új bibliográfiai sorozatot kezdeményezett, lépéseket tett az intézeti könyvtár elpusztult állományának pótlására, részt vett a térségre vonatkozó kutatásokat végző és a térséggel kapcsolatoskat ápoló szervezetek alapításában. 1955-ben kinevezték az intézet igazgatójává, 1958-ban rendes professzori kinevezést kapott. Tudományos munkásságát tovább folytatta; a Magyarországon korábban kritikával fogadott habilitációs munkáját a délkelet-európai német kulturális befolyásról többszörösére bővített, jelentősen átdolgozott és átsztilizált formában 1953-tól kezdve újra kiadta.⁶ 1963-ban posztumusz válogatott tanulmánykötete jelent meg,⁷ a „völkisch” szemlélet azonban – tompított formában – élete végéig elkísérte.

Valjavec és Zolnai Béla kapcsolatára Orosz László hívta fel a figyelmet doktori értekezésének 2014-ben könyv formában megjelent változatában.⁸ Orosz részletesen feltárta, hogy a Südost-Institut munkatársaként Valjavec az 1930-as évek közepétől 1945-ig milyen szerepet játszott a német–magyar kulturális, tudományos és tudománypolitikai kapcsolatokban. Az intézetet Orosz áltudományos alapokra helyezett politikai propagandaintézménynek, „félíg politikai háttérintézmény”-nek nevezi, melynek munkatársai – köztük Valjavec – a kultúra terjesztését és a tudós munkáját harci tevékenységként értelmezték.⁹ Szerkesztőként Valjavec kiterjedt nemzetközi kapcsolathálózat létrehozására is használta az intézet folyóiratát, és igyekezett munkatársként megnyerni a délkelet-európai tudományosság szaktekintélyeit. Napirenden tartotta a térség államainak tudományos közéletét foglalkoztató polémikiakat, és taktikai megfontolásból időnként nem zárkózott el a német felfogástól eltérő vagy azzal ellentétes álláspontot képviselő tanulmányok közlésétől sem. Tanulmányokban elemezte a délkelet-kutatás

4 Orosz László, „Adalékok a német »völkisch« történelemszemlélet fogadtatásához a Horthy-korszak Magyarországon”, *Közép-Európai Közlemények* 8, 1. sz. (2015): 34–48.

5 PECH, „Zwischen Nähe und Distanz...”, 44–56.

6 Fritz VALJAVEC, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, I–V, Südosteuropäische Arbeiten 4 (München: Oldenbourg, 1953–1970), 42–45.

7 Fritz VALJAVEC, *Ausgewählte Aufsätze*, szerk. Karl August FISCHER és Mathias BERNATH, Südosteuropäische Arbeiten 60 (München: Oldenbourg, 1963).

8 OROSZ, *Tudomány és politika...*, 154, 185, 366, 375, 386–387, 390, 395, 404.

9 Uo., 54–59.

elméleti kérdéseit és aktuális helyzetét, hozzászólt a magyar historiográfia problematikájához, foglalkozott a magyar történelem részkérdéseivel, méltatta magyar tudósok munkásságát.¹⁰

Valjavec magyarországi kapcsolatrendszerének vizsgálata keretében Orosz bemutatta a német történész könyveinek magyarországi fogadtatását, amely kezdettől fogva ellentmondásos volt. Karl Gottlieb von Windischről írt disszertációját¹¹ Szekfű Gyula 1936. július 2-án a szerzőnek írt levelében például „mestermű”-ként értékelte,¹² később azonban fokozatosan elhatárolódott tőle. Pukánszky Béla bírálatában megkérdőjelezte a munka alapkoncepcióját, és felhívta a figyelmet a mögötte álló német népiségtudomány által sugallt teóriára.¹³ Válaszában Valjavec visszautasította a kritikát, a vitát Magyarország hivatalos történetírásával folytatott elvi polémianak próbálta feltüntetni, és támadást indított Pukánszky felfogása ellen.¹⁴

A recenziók Valjavec *Kultureinfluß*-kötetéről (1940) változatos formában és hangvételben fogalmazták meg a bírálatot.¹⁵ Míg például a Szekfű-tanítvány Kósa János szerint a munka aktuálpolitikai megfontolásokból született,¹⁶ és a hitleri behatolási törekvések igazolására szolgált, Csapodi Csaba a szemléletmódbeli és adatbeli egyoldalúságokra, aránytalanságokra, bizonyos jelenségek túlértékelésére, a tárgyválasztásban rejlő módszertani nehézségekre és némely következtetések hipotetikus jellegére hívta fel a figyelmet.¹⁷ Gálos Rezső szerint, aki Császár Elemértől mintegy „megörökölte” a baráti kapcsolatot Valjavecvel, és akinek Amadé-könyvéről korábban pozitív recenzió jelent meg a müncheni folyóiratban, nem politikai célok vezérelték a szerzőt.¹⁸ Elismerte a munka bizonyos érdemeit, ugyanakkor jelezte, Valjavec német szempontból túlbecsült bizonyos adatokat, és csak epizódyszerűen tért ki más, például francia és olasz hatásokra. Egyetérthetünk Orosz következtetésével, amely szerint a recenziók és az azokra adott vála-

10 Valjavec tudott magyarul, alkalmyszerűen magyar szakfolyóiratokban is publikált. Lásd pl. VALJAVEC Frigyes, „Magyar írók levelei gróf Széchenyi [sic!] Ferenchez I–III”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 44 (1934): 181–192, 307–312, 387–396.

11 Fritz VALJAVEC, *Karl Gottlieb von Windisch (1725–1793): Das Lebensbild eines süddeutschen Bürgers der Aufklärungszeit*, Schriftenreihe der Neuen Heimatblätter 3 (München: Max Schick, 1936).

12 A levelet idézi OROSZ, *Tudomány és politika...*, 211. A Szekfű–Valjavec-kapcsolathoz lásd ERŐS Vilmos, „A második »százműzött Rákóczi« vita: Szekfű Gyula »Bethlen Gábor« című művének korabeli fogadtatása”, *Századok* 150 (2016): 3–46, 13–14, 72. jegyzet.

13 PUKÁNSZKY Béla, „Valjavec, Fritz: Karl Gottlieb von Windisch”, *Századok* 71 (1937): 354–356.

14 Fritz VALJAVEC, „Tendenz und Kritik: Bemerkungen zu einer Buchbesprechung”, *Neue Heimatblätter* 3, 1–2. sz. (1938): 125–131. Vö. OROSZ, *Tudomány és politika...*, 38–39, 211–212.

15 Fritz VALJAVEC, *Der deutsche Kultureinfluß im nahen Südosten: Unter besonderer Berücksichtigung Ungarns I, Südosteuropäische Arbeiten* 21 (München: Max Schick, 1940).

16 KÓSA János, „Német kultúrhatás Délkelet-Európában”, *Egyetemes Philologiai Közlöny* 65 (1941): 214–229.

17 CSAPODI Csaba, „Fritz Valjavec: Der deutsche Kultureinfluß im nahen Südosten”, *Századok* 76 (1942): 463–472. Vö. OROSZ, *Tudomány és politika...*, 184–185, 231–232.

18 GÁLOS Rezső, „Valjavec, Fritz: Der deutsche Kultureinfluss im nahen Südosten. Unter besonderer Berücksichtigung Ungarns. 1. Band. München, 1940, N. 8-r. XV, 456 l.”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 52, 2. sz. (1942): 206–209. Vö. OROSZ, *Tudomány és politika...*, 170–171.

szok tanúsága szerint a humán tudományok magyarországi képviselői részéről a félreérthetetlen visszautasítás volt az uralkodó álláspont.¹⁹

Az egyetlen irodalomtörténész, aki érdemben foglalkozott Valjavec 1945 utáni munkásságával, Tarnai Andor volt. 1966-ban hosszú recenziót írt Valjavec *Kultur- einfluß*-kötetének átdolgozott és kibővített változatának első négy kötetéről és válogatott tanulmányainak gyűjteményéről.²⁰ Orosznak nem volt feladata a recenzió részletes reflektálása, két jegyzetben mégis utalt rá, pozitív értelemben.²¹ Tarnai tisztán irodalomtörténeti szempontból vizsgálta Valjavec munkáit, és lényegében ugyanazt állapította meg, mint a korábbi bírálók. Az új munkák alapján Tarnai adathalmazóként jellemzi a történészt, aki prekonceptió mentén dolgozott: kultúrtörténeti adatokkal töltötte meg és igazolta elődei, elsősorban Bleyer Jakab és Harold Steinacker koncepcióját. Eltérően a marxista történetírás 1945 utáni, jórészt ideológiai okokkal magyarázható, a korábbinál pozitívabb Steinacker-értékeléseitől,²² Tarnai határozottan rámutat Steinacker és Valjavec Délkelet-Európával kapcsolatos nézeteinek közös gyökereire a két világháború közötti „völkisch” történelemszemléletben.

Felhívja a figyelmet arra, hogy a négy kötetben Valjavec a korábbinál jóval bővebb szakirodalomra támaszkodott, miközben Délkelet-Európa fogalmát kiterjesztette egészen Görögorszáig. A „közép” és a „nyugat” viszonya azonban továbbra is tisztázatlan maradt, Közép- és Délkelet-Európa kulturális kapcsolatát Valjavec lényegében az 1940-es monográfiához közel álló módon, a német polgárság kultúraközvetítő szerepét el- túlozva ábrázolta. Módosította a munka címét, a korábbi előszó egy részletét átsztilizálta, kiegészítette és beillesztette az 1953-as kötet elejére. Kihagyott ideológiailag terhelt fogalmakat és túlzó megfogalmazásokat, az új tényanyag azonban lényegében a régi koncepció keretei közé illeszkedik. Az 1963-as tanulmánykötetben itt-ott benne maradt a korábbi időszak frazeológiájának hatása. Tarnai megállapítja és érvekkel indokolja, hogy a magyarországi német városi kultúra irodalmi teljesítményei lényegében egy szintre helyezendők a magyar városokéval; a magyarországi német irodalom csak a hazai rendiség viszonyai között értelmezhető helyesen. Fontosnak tartja az 1945 utáni német történettudomány felismerését a német területek fejlődésbeli megkésetttségéről Angliához és Franciaországhoz viszonyítva. Tarnai úgy véli, Valjavec lényegében figyelmen kívül hagyta az európai kultúrtörténeti helyzetet, ez a fő oka a német–magyar kulturális és irodalmi kapcsolatok téves megítélésének. A végkövetkeztetés szerint a két munka alkalmas a múlt lezárására, és kiindulópontja lehet a nyugat-német délkelet-kutatások és a magyar irodalomtörténet közötti nagyobb megértésnek.

19 OROSZ, „Adalékok a német...”, 43. Kosáry Domokos Valjavecnak Kosáry egyik *Századok*-beli tanulmányáról írt, a *Südostdeutsche Forschungen* 1939-es évfolyamában megjelent ismertetéséhez fűzött kritikai észrevételt. KOSÁRY Domokos, „Megjegyzés egy ismertetésre”, *Századok* 74 (1940): 464. Kosáry később is hivatkozta és részben kritikusan reflektálta Valjavec munkáit. KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, 2. kiad. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983).

20 TARNAI Andor, „Fritz Valjavec és a magyar irodalom”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 70 (1966): 233–240.

21 OROSZ, *Tudomány és politika...*, 19, 36. jegyzet; 66, 237. jegyzet.

22 TÖRÖ, „Harold Steinacker... II”, 37–39.

Orosz László nagy érdeme a Südost-Institut szolgálati levelezése fennmaradt részének bevonása Valjavec magyarországi kapcsolatrendszerének feltárásába.²³ Az intézet nemzetközi kapcsolathálózatának kiépítésében a vizsgálat szerint Valjavec megkülönböztetett figyelmet fordított a magyar tudományosságra, azon belül a humán tudományokra. A függelékben közölt jegyzék szerint 1934–1945 között összesen 125 magyarországi személlyel, köztük a tudományos élet több kiemelkedő alakjával tartott többnyire általa kezdeményezett, hosszabb-rövidebb ideig tartó, eltérő intenzitású és minőségű levélbeli kapcsolatot.²⁴ Történészeken kívül kapcsolatban állt a nyelv- és az irodalomtudomány, a germanisztika, a néprajz és a művészettörténet számos művelőjével, néhányukkal személyesen is találkozott. Ezenkívül kapcsolatot tartott a magyarországi népi német mozgalom vezérkarának tagjaival is.²⁵

A levelek számát tekintve Orosz László kimutatása szerint kiemelkedik (a név után zárójelben a levelek darabszáma) a Bonomi Jenővel (127), Basch Ferencsel (96), Huss Richárdal (94), Mályusz Elemérrel (71), Szekfű Gyulával (68), Iványi Bélával (48) és Gálos Rezsővel (42) folytatott levelezés. Tíz és húsz közötti levél maradt fenn 15 személy esetében. Az egy-egy személlyel váltott, fennmaradt levelek darabszáma az esetek többségében tíz alatt van, 27 személy esetében csupán egy-egy levélről van tudomásunk. A kapcsolatháló irodalomtörténész tagjai közé tartozott a már említett Huss Richárdon és Gálos Rezsőn kívül Farkas Gyula (31), Császár Elemér (27), Angyal Endre (22), Zolnai Béla (16), Karsai-Kurzweil Géza (13), Eckhardt Sándor (10), Pukánszky Béla (4), Szinnyi Ferenc, Petz Gedeon, Kószó János, Némedi Lajos (3-3), Thienemann Tivadar (2), Voinovich Géza és Csapodi Csaba (1-1). A vizsgálat érvényességét részben korlátozza, hogy Orosz kizárólag a Südost-Institut fennmaradt levelezését vizsgálta módszeresen, és csupán a Mályusz–Valjavec-levelezés esetében terjesztette ki a kutatást Mályusz Elemér hagyatékára is, teljes terjedelmében közölve a leveleket, beleértve a német nyelvű levelek magyar fordítását.²⁶

Az elemzés tanúsága szerint első lépésben Valjavec többnyire feltérképezte a megcélzott személyek politikai hovatartozását, igyekezett információkat szerezni róluk, majd levélben kereste meg őket, kérve a kiadványcserét és felajánlva a publikációs lehetőséget az intézet folyóiratában. Különféle módszerek változatos alkalmazásával, konkrét feladatok kijelölésével, időnként az ideológiai ráhatástól sem visszariadva próbálta megnyerni őket a közreműködésre. Sok esetben célt ért, mások udvariasan kitértek vagy nyíltan elutasították. Valjavec felismerte a magyar tudományos élet megosztottságát, látta a fő törésvonalakat; 1938-tól kezdve feladatának tekintette a magyar tudományosság felől érkező bírálatok elhárítását. Taktikai megfontolásból ösztönözte a folyóirat számára gyümölcsöző polémiákat a délkelet-európai országok szakemberei között, a német álláspontot megkísérelte az egyik fél ellenében a másik féllel

23 Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Abteilung V – Nachlässe und Sammlungen, Nachlass Valjavec, Dienstkorrespondenz, Südost-Institut (rövidítése a továbbiakban: BayHStA, Südost-Institut).

24 OROSZ, *Tudomány és politika...*, 327–404.

25 Uo., 136–200.

26 Uo., 200–250, 253–325.

képviselgetni, illetőleg megpróbálta egymás ellen kijátszani az eltérő érveléseket.²⁷ A levelekben ismételtelen hangsúlyozta a folyóirat nyílt szemléletmódját és szigorúan tudományos jellegét. Előfordult, hogy felhasználta a felkért tudósok között fennálló személyi, szakmai vagy más ellentéteket, és nem riadt vissza a tudatos félrevezetéstől sem. A kapcsolattartásban szívós kitartás, a megígért tanulmányokra emlékeztető levelek rendszeres küldése jellemezte. Ugyancsak taktikai megfontolásból időnként háttérbe szorította saját állásfoglalását, az objektív külső szemlélő szerepében lépett fel, és változatosan alkalmazta a különböző hangnemeket. Vannak Valjavec leveleiben, jelentéseiben és más megnyilatkozásaiban a magyar tudósok álláspontját is tekintetbe vevő kijelentések, amikor azonban ez az álláspont konfliktusba kerül a német történelemszemlélettel, Valjavec feladja látszólagos „pártatlanságát”, és „öntudatos németként harcol a magyar felfogás ellen.”²⁸ Eszköztárából nem hiányzott az előzékenység, a részvételtetés és az empátia sem.

A tudományos kapcsolatok természete, dinamikája és a magyar tudósok Valjavechez fűződő viszonya változatosan alakult.²⁹ Szekfű Gyula kezdetben támogató, segítőkész volt, hozzájárult tanulmánya közléséhez, majd visszahúzódtott, és az udvariassági minimumra korlátozta a levelezést. Mályusz Elemér épp fordítva, kezdetben bizalmatlan volt, majd – részben taktikai megfontolásból – éveken át fenntartotta a kapcsolatot, mivel Szekfűnél kedvezőbben ítélte meg a német szempontú népiségtörténet magyarországi alkalmazhatóságát.³⁰ Az Angyal Dáviddal fennálló viszony kezdetől végig folyamatos volt, fokozatosan elmélyült, kölcsönös publikálás, rendszeres információ- és kiadványcsere jellemezte. A több éven át fennálló, tisztán szakmai jellegű kapcsolatok közé sorolja Orosz László az Iványi Bélával, Bonomi Jenővel, Moór Elemérrel, Császár Elemérrel és Gálos Rezsővel fennálló összeköttetést. Elsősorban kultúrpolitikai, tudománypolitikai megfontolások vezérelték a Farkas Gyulával és Fleischer Gyulával folytatott levelezést. Nem számított ritkaságnak a sikertelen kapcsolatfelvétel sem, mint például Alföldi András, Voinovich Géza, Lukinich Imre, Melich János, Zsirai Mikós és Schwartz Elemér esetében. A kapcsolatok egy része rövid időn belül elhalt vagy névlegessé vált, mint például Pukánszky Bélával. Többször előfordult a nyílt vagy burkolt elutasítás, mint Eckhart Ferenc, Györffy István és Petz Gedeon esetében.

A Zolnai–Valjavec-levelezéssel Orosz külön nem foglalkozik, az összesítő táblázatokon kívül mindössze két jegyzetben fordul elő a neve. Az Angyal Dáviddal fennálló kapcsolat tárgyalásában röviden kitér a történész fia, Angyal Endre és Valjavec levele-

27 Uo., 187.

28 Uo., 190.

29 Uo., 139–187.

30 Visszaemlékezéseiben Mályusz Elemér kétszer említi meg Valjavec nevét: a második világháború alatt a *Südostdeutsche Forschungen* számára tervezett forrásközléssel kapcsolatban, majd 1948-ban Valjavec Windisch-monográfiájának összefüggésében, a *Südost-Forschungen* számára kidolgozni szándékozott, „alkalmasnak látszó téma” kapcsán. A kiadás jegyzete szerint „Mályusz ezt a tanulmányt valószínűleg nem készítette el. Hagyatékában ennek nincs nyoma.” MÁLYUSZ Elemér, *Visszaemlékezések*, szerk. Soós István, Magyar történelmi emlékek: Elbeszélő források (Budapest: ELKH BTK Történettudományi Intézet, 2021), 207, 502–503, 219. jegyzet.

zésére. Túlbecsülve Valjvec lehetőségeit, Angyal Endre 1941-ben Valjvec támogatását kérte a megüresedett debreceni germanisztikai tanszékre kerülése, majd habilitációja érdekében. Orosz idézi Angyal Endre 1941. november 19-ei levelét, amely szerint habilitációs kérelmére „Koszó professzortól gorombán elutasító, csaknem durva választ” kapott. „Barátságosabban viselkedett Zolnai másfél hónappal ezelőtti levelében, azóta viszont semmi választ nem kaptam tőle.”³¹ A másik említés Valjvec 1940. november 7-én Kurt Marschalkéhoz, a bécsi székhelyű Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft alkalmazottjához, Valjvec közeli barátjához írt levelében található. A levél előzménye, hogy Marschalke információt kért Valjvectől a bécsi egyetem által 1941-ben szervezendő nyári egyetemre meghívandó magyar előadókról. A levél szerint Valjvec megfelelő embert Magyarországról talán csak az irodalom területéről tudna javasolni Zolnai Béla szegedi, most kolozsvári professzor személyében, aki németbarát és igen kiváló előadó. Ő azonban „egy híresztelés szerint félzsídó, amit persze egy velem folytatott beszélgetésben élénken tagadott.”³² Az említés elsősorban azért fontos, mert tanúsítja, Zolnai és Valjvec legalább egyszer személyesen találkozott egymással, és a történész németbarátnak tartotta Zolnait.

A továbbiakban arra a kérdésre keresünk választ, melyek a Zolnai–Valjvec-levelezés egyedi sajátosságai és más levélváltásokkal rokon vonásai, hogyan alakult a két tudós kapcsolatának dinamikája, milyen magatartás jellemezte Zolnait, és hol helyezhető el ez a levelezés Valjvec magyarországi kapcsolatrendszerének fent vázolt tipológiájában.

A Südost-Institut fennmaradt levelezésének átvizsgálása során az Orosz László által számba vett tizenhat levélen kívül egy további Valjvec-levelet lehetett azonosítani 1940 februárjából. Zolnai hagyatékában fennmaradt Valjvec két további levele és Zolnai egy levélfogalmazványa, mindhárom 1959-ből. A fogalmazvány elküldött változata nincs meg a müncheni anyagban, Valjvec jelenleg ismert utolsó levele azonban kifejezetten utal rá. A müncheni és a budapesti gyűjtemény dokumentumai kiegészítik egymást, és mivel Valjvec mindig írógéppel és rendszerint indigós másolattal írta leveleit, néhány átfedés is található. Jelenleg összesen húsz levél, levelezőlap és levélfogalmazvány (a továbbiakban egységesen levél) ismert, melyek közül tizenhármat Valjvec, hetet Zolnai írt. A tizenhárom levél közül három-három csupán eredetiből vagy másolatból ismert, hétnek megvan az eredetije és a másolata is. A levélbeli utalások alapján néhány elveszett vagy lappangó levéllel is számolni kell. Az időbeli megoszlás azt mutatja, hogy 1936-ból egy, 1939-ből és 1940-ből hat-hat, 1942-ből négy, 1959-ből három levél maradt fenn. A leveleket Valjvec kivétel nélkül Münchenben, Zolnai Szegeden, Kolozsváron és Budapesten keltezte, illetőleg írta. A levelek hiánya 1941-ben Valjvec katonai szolgálatával hozható összefüggésbe, a kapcsolat megszakadása 1942 szeptembere után a világháborús eseményekkel és Zolnai tartózkodó magatartásával magyarázható.

31 OROSZ, *Tudomány és politika...*, 154, 559. jegyzet.

32 Uo., 185, 705. jegyzet.

A fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint Valjavec többnyire intézeti fejléces papírra gépelte, és kézzel javította a leveleket.³³ Zolnai ezzel szemben mindig kézzel, postai levelezőlapokra írt. Zolnai egyetlen hosszabb, kézíratos fogalmazványa alapján nem eldönthető, hogy az ennek alapján készült, elküldött levél – mely jelenleg nem ismert –, kézzel vagy írógéppel íródott-e. Valjavec három levelének Zolnai megőrizte az írógéppel címzett borítékját is, amelyek adatokat tartalmaznak a háborús postai viszonyokról és a katonai cenzúráról. A levelezés mindvégig németül folyt, két levélben azonban Zolnai, tisztában lévén a címzett magyar nyelvtudásával, magyar szavakat illesztett a kezdő- és záróformulákba.³⁴ Zolnai leveleinek németnyelvűsége alapvetően különbözik például Mályusz Elemér leveleitől, aki 1937-től többször magyarul válaszolt Valjavecnak, és akinek néha Valjavec is magyarul írt.³⁵ A hangvétel Valjavec részéről hivatalos, tiszteletteljes, Zolnai részéről mindvégig udvarias, kollegiális. Mindketten a szokásos megszólító és záró formulákat alkalmazzák, a fokozott tiszteletet jelző „Hochverehrter” kifejezés azonban, amely Valjavec Mályuszhhoz írt leveleiben a megszólítás egyik gyakori eleme, nem fordul elő. Ugyanígy nincs nyom a Mályusz-levelezésben egy idő után gyakorivá váló „Kedves Barátom!”, „Lieber Freund!” és „Sehr verehrter Freund!” megszólításokra. Valjavec berlini kinevezése után, az 1940. szeptember 13-ai levélben használja először a professzor helyett a kolléga megszólítást, jelezve ezzel saját új egyetemi pozícióját. A baráti hangvétel Zolnai 1940. február 28-ai levelének „Öszinte barátsággal” és 1942. március 15-ei levelének „Mit freundlichen Gruss és jókívánatok!” záróformulái ellenére mindvégig hiányzik.

A kapcsolatfelvételt Valjavec kezdeményezte 1936 júliusában egy publikációcserét felajánló és a szegedi intézet korábbi kiadványait kérő levélben. Zolnai erre nagy valószínűséggel nem válaszolt, mivel Valjavec három év múlva, az 1939. szeptember 10-ei levélben ismét kilátásba helyezi a müncheni intézeti folyóirat teljes sorozatának elküldését és folyamatos eljuttatását, és kéri Zolnaitól a szegedi intézet új kiadványait. Zolnai kézíratos rájegyzése Valjavec levelére jelzi, hogy ezúttal intézkedett az ügyben, amit Valjavec szeptember 27-ei köszönő levele is megerősít. Ugyanebben a levélben Valjavec örömmel nyugtázza Zolnai ajánlatát egy közelebről meg nem nevezett tanulmány és egy bibliográfia elkészítésére a *Südostdeutsche Forschungen* számára, egyben javaslatot tesz a bevezetés adaptációjára a folyóirat profiljához. A javaslatból kitűnik, hogy a téma VI. Pius pápa 1782-es bécsi látogatása lett volna. Az október 4-ei levélben Valjavec megkérdezi, készítene-e Zolnai egy kutatási áttekintést a magyarországi romanisztika 1918–1938 közötti időszakáról a folyóiratnak. Megjelöli a hozzávetőleges terjedelmet, és hangsúlyozza, rendkívül örülne a kedvező válasznak, mivel őt tartja a téma legjobb magyarországi ismerőjének.

Az 1939. november 18-ai levélben Valjavec köszönettel nyugtázza a müncheni intézet megemlékését Zolnai *Europa und das ungarische Schrifttum* című írásában. Megjegy-

33 Az indigós másolatok sima, fejléc nélküli papírra íródtak. Ezeket akkor közöljük, ha az eredeti levél nem áll rendelkezésre.

34 Lásd a 9. és 15. sz. levelet.

35 Lásd pl. Orosz, *Tudomány és politika...*, 11., 15., 18., 21., 25., 27., 32. sz. levél.

zi, nem kapott hírt a tervezett bibliográfiáról, és megismétli kérdését a magyarországi romanisztikáról kért kutatási áttekintésre vonatkozóan. Zolnai első ismert levele a kapcsolat kezdetétől számított három év múlva, 1939. november 23-án kelt, melyben jelzi, „1782-ről”, azaz VI. Pius pápa bécsi látogatásáról tervezett cikke csaknem kész, már csak a befejezés hiányzik. A kutatási beszámoló gondolata tetszik neki, de február előtt nem tud hozzálátni. Ettől kezdve Valjavec részéről a rákérdezés a korábban kilátásba helyezett és kért írásokra, illetőleg azok sürgetése, Zolnai részéről a halasztás jelzése, a mentegetőzés és a biztatás visszatérő témái a leveleknek.

1940. február 28-ai levelében Zolnai arra hivatkozik, a bibliográfia terjedelme időközben meghaladta a minimum hatvan nyomtatott oldalt. A kutatási áttekintés elkészítése is folyamatban van, egész szemináriuma gyűjti az adatokat, de előbb biedermeier-könyvét kell befejeznie, és további haladékat kér. Válaszában Valjavec örömmel nyugtázza a munkák előrelépését, ugyanakkor attól tart, hogy a bibliográfia túlnő a folyóirat keretein. Megköszöni a néhány hónappal korábbi közlést a szegedi intézet teljes kiadványsorozatának megküldéséről, de jelzi, hogy csak egy részét kapta meg a füzeteknek. Valjavec szeptember 13-ai sürgetésére Zolnai ígéri, hogy két hét alatt befejezi a kutatástörténeti áttekintést; a janzenista bibliográfiából valószínűleg könyv lesz. Az aláírás után zárójelben megjegyzi, Kolozsvárra készül. Október 17-én az időközben bekövetkezett „események”-re, azaz Észak-Erdély Magyarországhoz történt visszacsatolására hivatkozik, amelyek kilendítették a nyugodt munkából. A cikket félig már megírta, most ide-oda utazgat Szeged és Kolozsvár között.

Valjavec két év múlva, 1942. március 6-án kelt, következő levelében ismét érdeklődik a kutatási beszámoló iránt. Válaszában Zolnai a kolozsvári új berendezkedésre, készülő Rákóczi-könyvére és a közép-európai janzenizmusról tervezett munkájára hivatkozva mentegeti magát. Megkérdezi, Valjavec tudna-e magyarról németre fordíttatni, mert így könnyebben menne a dolog. Zolnai következő, augusztus 26-ai levelében az előbbieket mellett új mentségként jelenik meg egy tervezett világirodalom-kötet szerkesztői megbízatása és meghívása a budapesti egyetem általános irodalomtudomány tanszékére. Hozzáteszi, nem bízik a kinevezésében, de az ügy befolyásolja munkaritmusát. Régi tanítványai Szegeden maradtak, és a kolozsváriakkal még sokáig nem tud mit kezdeni a munkában. Válaszában Valjavec sajnálattal veszi tudomásul a kutatási beszámoló elmaradását, egyben jelzi, az ügy nem sürgős, mivel el van látva dolgozatokkal. Úgy véli, még számíthat a tanulmányra, és jelzi, később ismét jelentkezni fog.

A történelem azonban közbeszólt; Valjavec következő levele több mint tizenöt év szünet után, 1959. március 5-én kelt. Ebben megköszöni Zolnai közelebről meg nem nevezett munkájának megküldését, ami rendkívül érdekli, és hírt fog adni róla folyóiratában. Örülne, ha a jövőben is hírt kapna róla, és biztosítja, tudományos téren továbbra is rendelkezésre áll. Valjavec levelének szabadon maradt felületére postaforduktával írt válaszfogalmazványában Zolnai köszönetet mond, és jelzi, már nem tudja pontosan, mit küldött, mivel rövid időn belül több munkája jelent meg. Felsorolja négy magyar, két német és egy francia nyelvű tanulmányát, és kéri Valjavecet, közölje, melyik érdekli. A felsorolás két olyan publikációt is tartalmaz, amely nem szerepel Benkő

László bibliográfiájában.³⁶ Ezután Zolnai megköszöni a meghívást a közreműködésre, noha bizonytalan, eleget tud-e tenni annak. Kijelenti, megteszi, ami tőle telik – „ich werde mein möglichstes tun” –, majd utalva régi ismeretségükre zárójelben megjegyzi, már hatvankilenc éves. Az utóiratban közli, Valjavec *Kultureinfluß*-könyve az asztalán van, de nem tudta figyelembe venni a korai felvilágosodásról írt, megjelenés alatt álló tanulmányában.

Válaszában Valjavec három különnyomatot jelöl meg a felsoroltak közül, és előre megköszöni az elküldésüket. Valjavec utolsó válaszelevelére Zolnai kézzel a következő megjegyzést írta: „Uram! Nem vagyok / teljesen meggyőződve / az ön tiszteletreméltó / véleményének helyessé- / géről. A werde! / helyett. / Chautard 256”. A kommentárjellegű, visszaulással és forráshivatkozással kiegészített megjegyzésből nem teljesen egyértelmű, pontosan mire reflektált itt Zolnai. Csupán feltételezhető, hogy Valjavecétől eltérő felfogását kívánta ebben az udvarias és rejtett formában rögzíteni a maga és az utókor számára. A feltételezést megerősíti a levélfogalmazvány utóirata, amely Valjavec korábban sokat vitatott könyvének figyelmen kívül hagyását hangsúlyozza Zolnai említett tanulmányában. A forráshivatkozás azonosítása mutatja, hogy Zolnai egy francia argósztárból vett mondat parafrázisát jegyezte rá Valjavec levelére.³⁷ „A werde! helyett.” hozzászólás nagy valószínűséggel Zolnai levélfogalmazványának idézett helyére („ich werde mein möglichstes tun”) utal vissza, és a megjegyzéssel utólag felülírja azt. A megjegyzés áttételes módon azt is kifejezi, hogy – mint korábban – ezúttal sem kíván élni a felkínált lehetőséggel.

Az áttekintés mutatja, Valjavec első leveleinek ismételt figyelmen kívül hagyása, majd saját témajavaslatainak megtétele után Zolnai Béla éveken át udvarias formában kitért Valjavec publikációs ajánlatai és érdeklődése elől, és következetesen ellenállt azoknak. A három szóban forgó írás közül egyik sem jutott el a müncheni folyóirathoz, nem készült el, illetőleg más formában, másutt jelent meg. Zolnai magatartása ezen a ponton alapvetően eltért több magyar kutató, köztük például Mályusz Elemér, Angyal Endre, Bonomi Jenő, Iványi Béla, Viski Károly és Hoffmann Edith viszonyulásától, akik egy, két vagy több tanulmányt is közöltek Valjavec folyóiratában. A magatartás jelentőségét növeli, hogy egyetemi tanárként szabadon választotta meg témáit, időbeosztását maga határozta meg, arról írt, amiről valóban akart, és amit megírt, ott publikálta, ahol jónak látta. A Valjavec által kezdeményezett kiadványcsere is csak akadozva és részlegesen működött. Zolnai nem szakította meg egyértelműen a kapcsolatot, de próbálta „elaltatni”, ami azonban csak a világháború közepén sikerült neki. A kapcsolat megszakadása után több mint másfél évtizeddel, a gyökeresen megváltozott történelmi és egzisztenciális helyzetben viszont ő maga újította fel az ismeretséget egyik munkájának elküldésével, ez azonban Valjavec alig egy év múlva bekövetkezett halála miatt nem tarthatott sokáig.

36 BENKŐ László, *Zolnai Béla élete és munkássága (1890–1969)*, Nyelvtudományi értekezések 129 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 78–88.

37 A szöveg forrását lásd a 20. sz. levél megfelelő jegyzetében.

Valjavec szívós kitartása a kapcsolat ápolásában itt is megfigyelhető, de a Zolnai-Valjavec-levelezés alapvetően más tartalmú és hangvételű, mint amelyeket Zolnai francia kollégáival vagy akár a német romanista Eduard von Jannal folytatott.³⁸ A tartózkodás oka aligha lehet Zolnai állítólagos „német-ellenes attitude”-je, amiről Thienemann Tivadar tett említést visszaemlékezésében.³⁹ 1928–1956 között Zolnai magánlevelezésben állt Margarete Küster (férjezett nevén Dr. Stickdorn) német tanárnővel, akitől 38 levelet őriz a hagyatéka; ezek egy részét az aláhúzások és rájegyzések tanúsága szerint felhasználta *Garázda Péter vallomásai* című önéletrajzi regénye egyik alakjának megformálásához.⁴⁰ Naplója az 1933–1943 közötti évekből nem ismert; az 1944/45-ös naplóbejegyzések tanúsága szerint ő is a szövetségesek győzelmét várta, és határozottan elítélte a németek visszavonulása során véghezvitt értelmetlen pusztítást, a zsidóüldözés megnyilvánulásait. Thienemann vélekedésének egyértelműen ellentmond Zolnai több, 1945/46-os naplóbejegyzése.⁴¹ Könyvtárában megvolt Valjavec *Kulturenfluss*-könyvének és jozefinizmusmonográfiájának⁴² egy-egy példánya, továbbá a *Südostdeutsche Forschungen* 1939/3–4. száma,⁴³ és bizonyosan ismerte Valjavec Windisch-monográfiájának (1935) és *Kultureinfluss*-könyvének magyar recepcióját vagy annak egy részét. 1951–1952-ből fennmaradt Zolnai négy német nyelvű levélfogalmazványa a felvilágosodás korának neves történészéhez, Eduard Winterhez, amelyek elmélyült szakmai viszonyra utalnak; a történész tiszteletére kiadott kötetben Zolnai is közreműködött.⁴⁴ A visszafogottság fő oka inkább abban keresendő, hogy Zolnai kezdettől fogva pontosan érzekelte a különbséget Valjavec felfogása és a saját tudományos szemléletmódja között, és tisztában volt a kockázattal, amit a kapcsolat szoro-

38 MTA KIK Kt Ms 4124/285–327. Tüskés Gábor, „Zolnai Béla kéziratok hagyatékáról”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 126 (2022): 342–399, 365–373, doi: [10.56232/ItK.2022.3.03](https://doi.org/10.56232/ItK.2022.3.03); Tüskés Gábor, „Zolnai Béla és Emile Pillias kapcsolatához”, in *Antikvitás és Reneszánsz: Ünnepi különszám Lázár István Dávid 60. születésnapjára*, főszerk. VÍGH Éva, szerk. MÁTÉ Ágnes és KASZA Péter, 355–374 (Szeged: SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatóközpont, 2022).

39 THIENEMANN Tivadar, *Az utókor címére: Hátrahagyott életrajzi feljegyzések*, szerk. KONCZ Lajos (Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2010), 28.

40 MTA KIK Kt Ms 4126/541–578. Vö. ZOLNAI Béla, *Garázda Péter vallomásai: Kritikai kiadás*, szerk. Tüskés Anna és Tüskés Gábor, tan. Tüskés Gábor (Budapest: HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet–MTA KIK, 2024).

41 Így pl., „1945. Jún. 9. Szombat. Hol van a német kultúra az európai fölött!” MTA KIK Kt Ms 4137/38 72r; „1945. Jún. 26. Kedd. Megalapítom a német kultúra barátainak egyesületét. Livius is belép.” Uo., 77r; „1946. Febr. 3. Vasárnap. Lukács Hugóné »nem tud semmit« Kún Béláról. Biztos kivégezték. Ilyen terror alatt él? Igen haragszik, mikor a Dobóék felé hazakísérem és azt mondom, hogy a német kultúra magasan fölötté áll a kontinensnek. Einsteinre, Ehrlichre hivatkozom.” Uo., 144r; „Júl. 25. Csüt. Vacsora Keppich. Dobóék, torta. Hazamenet magyarázom nekik, hogy a német kultúra magasan az európai átlag fölött volt, barbárság, amit velük csinálnak.” Uo., 34v. Zolnai 1944/48-as naplójának kritikai kiadása folyamatban van.

42 Fritz VALJAVEC, *Der Josephinismus: Zur geistigen Entwicklung Österreichs im achtzehnten und neunzehnten Jahrhundert* (Brünn–München–Wien: Rudolf M. Rohrer, 1944; 2., bővített kiadás: München: Max Schick, 1945), doi: [10.1515/9783486775167](https://doi.org/10.1515/9783486775167).

43 Zolnai Béla könyvtárának gépiratos jegyzéke. MTA KIK Kt Ms 10.876.

44 MTA KIK Kt Ms 4120/327–330. Lásd továbbá a 19. sz. levél megfelelő jegyzetét.

sabdra fűzése és a müncheni folyóiratban való publikálás jelenthetett. Tudta, hogy akár egyetlen nyomtatott sorral is eljátszhatja jó hírét és tekintélyét. Másfelől, bár német nyelvű könyvekről Zolnai kezdettől fogva, rendszeresen közölt magyar nyelvű recenziókat, tanulmányait a magyar mellett elsősorban franciául jelentette meg, nemtől 1945 előtt csak kivételesen publikált.⁴⁵

A kapcsolat történetének a levelezéssel összefüggő dokumentumaihoz tartozik, hogy Valjavec 1935-ben és 1936-ban több ismertetést közölt az *Études Françaises* című, Zolnai által szerkesztett szegedi könyvsorozatban megjelent kiadványokról a budapesti *Neue Heimatblätter* hasábjain.⁴⁶ A Zolnai által szerkesztett *Széphalom* című folyóirat első és hátsó borítóján rendszeresen feltüntették az említett könyvsorozat kötetének nyomtatásban megjelent ismertetéseit és nemzetközi visszhangját, köztük 1942-től Valjavecéit.⁴⁷ A *Südostdeutsche Forschungen*, majd *Südost-Forschungen* számaiban 1939-től említik Zolnai nevét, többnyire recenziókban.⁴⁸ Azt, hogy Zolnai 1959-es kapcsolatfelvételét a francia nyelvű szakmai kapcsolatok és publikációs lehetőségek 1945 utáni beszűkülése, az újjászervezett müncheni intézet megváltozott szerepe és a közelmúltban megjelent német nyelvű publikációin kívül pontosan mi motiválta, a vizsgált források alapján nem lehet megállapítani.⁴⁹ Valjavec neve Zolnai másokkal folytatott levelezésében is előfordulhat, ennek tisztázása további feladat.

45 Így pl. Béla ZOLNAI, „Pseudo-französische Lehnwörter in der ungarischen Sprache”, *Deutsch-ungarische Heimatblätter* 5 (1933): 220–223; ugyanazt lásd: *Festschrift für Gideon Petz*, szerk. Jakob BLEYER, Heinrich SCHMIDT és Theodor THIENEMANN, *Német philológiai dolgozatok/Arbeiten zur deutschen Philologie* 60, 64–67 (Budapest: [s. n.], 1933).

46 Így pl. Fritz VALJAVEC, „Mots d’origine hongroise dans la langue et dans la littérature françaises”, *Neue Heimatblätter* (1935): 90; Fritz VALJAVEC, „Les impressions françaises de Vienne. 1567–1850”, *Neue Heimatblätter* (1936): 187, 190.

47 Így pl. a *Széphalom* 1942-es évfolyama első borítójának hátoldalán az *Études Françaises* 3., az 1944-es évfolyam hátsó borítójának belső oldalán az *Études Françaises* 7. és 8. kötetére vonatkozó idézetek találhatók Valjavectól.

48 Így pl. Angyal Endre GAJTKÓ István *A XVII. század katolikus imádságirodalma* (Budapest, 1936) című könyvének ismertetésében utal Zolnai janzenizmus kutatásaira (*Südostdeutsche Forschungen* 4 [1939]: 844–847, 846), a következő évfolyamban ugyanő ismerteti ZOLNAI Béla *A magyar stílus* (Budapest, 1940) című tanulmányát (*Südost-Forschungen* 5 [1940]: 676–678). Ugyanebben az évfolyamban *R(edaktion)*, jelzéssel rövid utalás található Zolnainak az *Ungarn. Das geistige Antlitz einer Nation* (Budapest, 1940) című, Baranyai Zoltán által szerkesztett kötetben megjelent *Ungarische Literatur* című tanulmányára (*Südost-Forschungen* 5 [1940]: 995). Lobinger Magda 1937-ben megjelent szegedi disszertációjának ismertetése kiemeli, hogy a munka Zolnai vezetésével készült (*Südost-Forschungen* 7 [1942]: 320). Ugyanebben az évfolyamban Angyal Endre Zolnai *Ungarische Literatur* című, említett tanulmányát ismerteti (*Südost-Forschungen* 7 [1942]: 716).

49 Az Eduard Winter tiszteletére 1956-ban kiadott *Festschrift* rövid ismertetésében Fritz Valjavec kiemeli a német délkelet-európai kapcsolatokat és Délkelet-Európát érintő tanulmányokat, köztük Zolnaiét. Fritz VALJAVEC, „Deutsch-slavisches Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten”, *Südost-Forschungen* 17 (1958): 253.

Függelék

1.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁵⁰

[München,] 1936. július 6.

06.VII.36.

Herrn

Professor Bela Zolnai

S z e g e d.

Sehr verehrter Herr Professor,

unser Institut gestattet sich Ihnen den ersten Band eines neu erscheinenden Jahrbuches für „Südostdeutsche Forschungen“ zu übersenden und damit die Anfrage zu verknüpfen, ob es uns möglich wäre, die Schriftenreihe Ihres Institutes⁵¹ im Austausch dafür zu erhalten. Ich würde darauf, offengestanden, Wert legen und mich besonders freuen, wenn wir vielleicht die bisher erschienenen Nummern wenigstens teilweise erhalten könnten. Wir würden dafür unsererseits die bisher herausgekommen[en] Veröffentlichungen unseres Instituts übersenden.

Einer geneigten Antwort entgegensehend

Ihr sehr ergebener

V.

2.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁵²

München, 1939. szeptember 10.

München, den 10. September 1939.

Sehr verehrter Herr Professor!

In den nächsten Tagen geht Ihnen die ganze Serie unserer Zeitschrift zu. Ich würde mich freuen, wenn Sie diese in Ihrem Institut verwenden könnten. Begrüßen wür-

50 Írógéppel írt levél indigós másolata. A címzett nevében az „y” kézzel i-re javítva, a levél végén a „V.” monogram kézzel írva. BayHStA, Südost-Institut 36.

51 Utalás a szegedi egyetem Francia Philologiai Intézetének Études Françaises című, Zolnai szerkesztésében 1927-től megjelent kiadványsorozatára.

52 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. A levél bal felső sarkában Zolnai kézzel rájegyezte: „Ez Zoltánnak szól, kérem vissza!” „Zoltán”: Baranyai Zoltán (1888–1948) irodalomtörténész, a szegedi Ferenc József-Egyetem magántanára a Francia Philologiai Intézetben. Címzés a borítékon: „Herrn / Prof. Béla Z o l n a i, / S z e g e d. / Egyetem. / U n g a r n.” MTA KIK Kt Ms 4129/512. Indigós másolata: BayHStA, Südost-Institut 46.

de ich es auch, Ihre so wertvolle Schriftenreihe zur Verfügung gestellt zu bekommen. Sie werden auch in Zukunft unsere Zeitschrift laufend erhalten. Freundlichst möchte ich Sie bitten, auch Ihrerseits bei Neuerscheinungen unser Institut nicht zu vergessen.

In der Hoffnung, daß Sie gut heimgekommen sind,⁵³ bin ich mit den verbindlichsten Empfehlungen

Valjavec.

3.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁵⁴

München, 1939. szeptember 27.

München, den 27. September 1939.

Schellingstr. 2

V/F/I a

Dr. Fritz Valjavec

Südost-Institut

Südostdeutsche Forschungen

Herrn

Prof. Béla Z o l n a i ,

S z e g e d .

Sehr verehrter Herr Professor!

Besten Dank für Ihre 2 Sendungen! Ich werde die interessanten und wertvolle Hefte in unserer Zeitschrift besprechen.

⁵³ Az utalás feltehetően Zolnai egyik müncheni tartózkodására vonatkozik, melynek pontos ideje nem ismert. A két világháború között Zolnai többször járt Münchenben: 1930. január 3-án onnan írt Szabó Lőrincnek, 1936. július 28-án Szegedről Sik Sándornak írt levelében müncheni útjával indokolja válaszá-
nak késését. MADÁCSY Piroska, „»A mi regényünk: keletiek Nyugaton...« 125 éve született Zolnai Béla, a
tudós-tanár és kultúrdiplomata (1890–1969)”, *Hitel* 28, 12. sz. (2015): 88–114, 100–101, 103–104. Az időpont
megjelölése nélkül Thienemann Tivadar is megemlékezik Zolnai egyik müncheni útjáról, amelyre gróf
Teleki Pál megbízásából került sor. A részben anekdotikus jellegű történet szerint a megbízás értelmében
Zolnai „[e]lment az első Hitler gyűlésre”, de „örmény származású kinézése gyanút keltett”, zsidónak vélték.
Kérésére Hitlerhez vezették, megmutatta ajánlólevelét, mire Hitler kikísértette a teremről. THIENEMANN,
Az utókor címére..., 47. Teleki Pál 1938/39-ben volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1939-től miniszter-
elnök, az eset eszerint erre az időszakra tehető. Ennek egyértelműen ellentmondani látszik Zolnai 1922.
évi naplóbejegyzése: „1922. Nov. 2. Csüt. D. e. München, a régi falak között, megint Schellingstr. 19. Frau
Haack-nál. Este Hitler előadásán zsidónak néznek.” MTA KIK Kt Ms 4137/32 3r. Az eset minden bizonnyal
maradandó benyomást gyakorolt Zolnaira, és érzékennyé tette a németországi politikai fejleményekre,
illetőleg az azokkal összefüggésbe hozható tudományos tevékenységek politikai vonatkozásaira.

⁵⁴ Írógéppel írt, kézzel aláírt levél nyomtatott fejléces levélpapíron. MTA KIK Kt Ms 4129/513. Indigós
másolata: BayHStA, Südost-Institut 46.

Sehr freut es mich auch, daß Sie uns einen Beitrag für die „SODF“ zur Verfügung zu stellen geneigt sind. Die „Bibliographie“ nehme ich gerne⁵⁵ an, würde aber darum bitten, in der Einleitung in entsprechender Form darauf hinzuweisen, daß der Besuch des Papstes i.J. 1782 nicht nur eine „innerösterreichische Angelegenheit darstellte, sondern auch für die Südostländer der Monarchie von Bedeutung war.“⁵⁶ Vielleicht wäre es Ihnen möglich, in diesem Zusammenhang wenigstens in 1-2 Sätzen gerade auch auf die Auswirkung in Ungarn hinzuweisen. Auf diese Weise würde die innere Verbindung des Themas zum Aufgabenkreis der „SODF“ entsprechend herausgestellt.

In der Hoffnung auf ein baldiges Wiedersehen bin ich

mit den verbindlichsten Empfehlungen

Ihr

F. Valjavec.

4.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁵⁷

München, 1939. október 4.

München, den 4. Oktober 1939.

Schellingstr. 2

Vw/F/I a

Dr. Fritz Valjavec

Südost-Institut

Südostdeutsche Forschungen

Herrn

Prof. Béla Z o l n a i ,

S z e g e d .

Sehr verehrter Herr Professor!

Gestatten Sie mir, bitte, die Anfrage, ob Sie bereit wären, für unsere Zeitschrift einen Forschungsbericht über die Entwicklung der ruomäanischen⁵⁸ |:bezw. französischen.:|⁵⁹

55 A szó kézzel aláhúzva.

56 Zolnainak VI. Pius pápa 1782-es bécsi látogatásával kapcsolatos önálló publikációja nem ismert. A kérdés korabeli irodalmával foglalkozik ZOLNAI Béla, *A janzenizmus kutatása Középeurópában I*, Universitas Francisco-Josephina, Acta philosophica 4 (Kolozsvár: Minerva Nyomda, 1944), 41–43.

57 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél nyomtatott fejléces levélpapíron. MTA KIK Kt Ms 4129/515. Indigós másolata: BayHStA, Südost-Institut 46.

58 A két betű kézzel javítva.

59 Kézzel írt, x)-szel jelölt betoldás a levél alatt. A „französischen.” szó kézzel aláhúzva. Az indigós másolaton ez a betoldás hiányzik.

Philologie |in Ungarn:|⁶⁰ von 1918-38 zu verfassen. Ich könnte Ihnen einen Umfang bis zu 20 Druckseiten einräumen und würde mich außerordentlich freuen, wenn Sie sich zu einer Zusage entschließen würden, da Sie in Ungarn der beste Kenner dieses Fragenbereichs sind. Für eine baldige Antwort wäre ich Ihnen sehr dankbar.

Mit den verbindlichsten Empfehlungen
Valjavec.

5.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁶¹

München, 1939. november 18.

Südostinstitut München
(bei der Universität)

München, den 18. November 1939.
Schellingstrasse 2/0

Ihr Zeichen:

Unser Zeichen: Vw/F/I a

Herrn

Prof. Béla Z o l n a i ,

S z e g e d .

Sehr verehrter Herr Professor!

Vielen Dank für die freundliche Erwähnung unseres Instituts in Ihrem Aufsatz „Europa und das ungarische Schrifttum“.⁶² Hinsichtlich der geplanten Bibliographie⁶³ habe ich nichts mehr gehört, auch nicht hinsichtlich meiner Anfrage, ob Sie bereit wären, für uns einen Forschungsbericht über die Entwicklung der romanischen⁶⁴ Philologie in Ungarn von 1918-1938 anzufertigen.

Mit den verbindlichsten Empfehlungen
Ihr Valjavec.

60 Kézzel írt sorközi betoldás.

61 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél nyomtatott fejléces levélpapíron. MTA KIK Kt Ms 4129/514. Indigós másolata: BayHStA, Südost-Institut 46.

62 Az említett tanulmány: ZOLNAI Béla, „Európa és a magyar irodalom: Előtanulmány egy külföldi publikációhoz”, *Szellem és Élet* 3 (1939): 113–126, különlenyomata: Szellem és élet könyvtára, új sorozat 5 (Szeged, 1939). A hivatkozott utalás: „A külföldi magyar fönnhatóságú intézetek mellett most már az idegen államok is állítanak föl velünk foglalkozó kutató és információs központokat (Südost-Institut, München).” (125.) A tanulmányt Benkő bibliográfiája nem tartalmazza.

63 Lásd a 3. sz. levél megfelelő jegyzetét.

64 Az indigós másolaton a szó kézzel javítva: „r<u>om<ä>anischen”.

6.

Zolnai Béla – Fritz Valjavecnek⁶⁵

Szeged, 1939. november 23.

Szeged, 23 Nov. 1939. Lieber Herr Kollege! Vielen Dank für die drei liebenswürdigen Briefe. Ich muss mich entschuldigen wegen der späten Antwort, bin überhäuft von Arbeit. Der Artikel über 1782 ist fast fertiggestellt, es fehlt noch die „mise au point“.⁶⁶ Der Forschungsbericht ist mir sehr sympathisch, kann aber vor Februar nicht daran denken mich an die Arbeit zu setzen. Würde aber diese Gelegenheit nicht gerne versäumen, meine Meinung über Einiges zu sagen...

Mit den besten Empfehlungen verbleibe ich Ihr B. Zolnai

7.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁶⁷

[München,] 1939. november 30.

30. November 1939.

Vw/F/I a

Herrn

Prof. Béla Z o l n a i ,

S z e g e d .

Sehr verehrter Herr Professor!

Sehr freut es mich zu hören, daß ich auf den Aufsatz über 1782 bald rechnen darf.⁶⁸ Der Forschungsbericht käme im Februar/März |:1940:|⁶⁹ durchaus noch zurecht. Ich darf offen bekennen, daß ich diesen von niemand anderem lieber als von Ihnen anfertigen lassen würde, weil Sie mir durch Einsicht und Leistung dazu berufen erscheinen, auf diesem Gebiet urteilen zu können.

Mit besten Empfehlungen bin ich
Ihr aufrichtig ergebener

65 Kézzel írt levelezőlap. BayHStA, Südost-Institut 46.

66 Lásd a 3. sz. levél megfelelő jegyzetét.

67 Írógéppel írt levél indigós másolata aláírás nélkül. BayHStA, Südost-Institut 46.

68 Lásd a 3. sz. levél megfelelő jegyzetét.

69 Kézzel írt sorközi betoldás.

8.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁷⁰

München, 1940. február 17.

München, den 17. Februar 1940.

Sehr verehrter Herr Professor!

Darf ich Sie an Ihre Miszelle erinnern? Ich würde mich freuen, Sie bald zu erhalten, da ich augenblicklich die Hefte für den Jahrgang 1940 zusammenstelle.

Mit besten Empfehlungen
Valjavec.

9.

Zolnai Béla – Fritz Valjavecnek⁷¹

Szeged, 1940. február 28.

Szeged, 28 Febr. 1940

Lieber Herr Kollege, ember tervez, Isten végez, aus meiner kleiner Bibliographie ist inzwischen eine Wasserflut geworden, schon sind es mindestens 60 gedruckte Seiten und wenn ich schon anfangen habe, kann ich meine Forschung nicht abbremsen. Was tun? Der Bericht über die Romanistik ist auch im Gange, mein ganzes Seminar sammelt die Daten. Zuerst muss ich aber mein Biedermeier-Buch⁷² fertig bringen. Bin Ihnen sehr dankbar für die Aufmerksamkeit nur bitte um eine weitere Frist!

Őszinte barátsággal B. Zolnai

70 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. A borítékon feladói pecsét: „Südostinstitut / (bei der Universität München) / München 13, Schellingstr. 2/0“. Címzés: „Herrn / Prof. Béla Z o l n a i , / S z e g e d . / Egyetem. / U n g a r n.” MTA KIK Kt Ms 4129/516.

71 Kézzel írt levelezőlap. Címzés: „Herrn Privatdozent / Dr. F. Valjavec / Schellingstr. 2 / MÜNCHEN / Németország”. BayHStA, Südost-Institut 50.

72 ZOLNAI Béla, *A magyar biedermeier* (Budapest: Franklin, 1940).

10.
Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁷³
[München,] 1940. március 9.

9. März 1940.

V/F/I

Herrn
Prof. Béla Z o l n a i ,
S z e g e d .

Sehr verehrter Herr Professor!

Haben Sie meinen besten Dank für Ihre freundliche Nachricht vom 28.2. Es freut mich sehr, zu hören, daß Ihre Arbeiten gut vorwärts schreiten und vor allem auch, daß Ihr Forschungsbericht über die Romanistik in Ungarn gute Fortschritte aufweist. Was die Bibliographie anbelangt, so fürchte ich freilich, daß sie allmählich aus dem Rahmen unserer Zeitschrift hinauswächst.

Sehr danke ich Ihnen auch für Ihre vor einigen Monaten erfolgte Mitteilung, dass Sie unserem Institut die gesamte Schriftenreihe Ihres Szegediner Instituts⁷⁴ zur Verfügung zu stellen die Freundlichkeit haben. Ich habe allerdings bisher nur einen Teil der Hefte erhalten.

Mit den verbindlichen Empfehlungen bin ich
Ihr aufrichtig ergebener

11.
Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁷⁵
München, 1940. szeptember 13.

München, den 13. September 1940.

Sehr verehrter Herr Kollege!

⁷³ Írógéppel írt levél indigós másolata. BayHStA, Südost-Institut 50.

⁷⁴ Lásd az 1. sz. levél vonatkozó jegyzetét.

⁷⁵ Írógéppel írt, kézzel aláírt levél borítékban. A borítékon feladói pecsét: „Südostinstitut / (bei der Universität München) / München 13, Schellingstr. 2/0” A boríték szélén keresztben második feladói pecsét: „Z. Post gegeben: Maria Fuchs. Mn. Feilitzschstr. 2a.” A második pecsét fölött a küldemény katonai ellenőrzését tanúsító körpecsét, „Oberkommando der Wehrmacht Geprüft” körirattal. Címzés: „Herrn / Prof. Béla Z o l n a i , / S z e g e d . / Ungarn / Egyetem.” MTA KIK Kt Ms 4129/517. A levél indigós másodpéldánya: BayHStA, Südost-Institut 50.

Gestatten Sie mir, bitte, die Anfrage, wann Sie mit den [sic] seinerzeit verabredeten Forschungsbericht über die romanische Philologie in Ungarn fertig sein werden. Ich würde mich freuen, <auf> von Ihnen einen guten Bescheid zu erhalten.

Mit besten Empfehlungen
Valjavec.

12.

Zolnai Béla – Fritz Valjavecnek⁷⁶

Szeged, 1940. szeptember 21.

Szeged, 21 Sept. 1940

Lieber Herr Kollege, gerade als ich mich entschlossen habe, den Artikel zu schreiben, kam Ihre Karte an. Jetzt muss ich endlich die Sache in 2 Wochen fertig bringen. Habe zu breit angefangen und konnte nicht vorwärts... Die Jansenistenbibliographie wird wohl ein Buch ausmachen.⁷⁷ Mit den besten Grüßen und vielen Dank. Ihr

B. Zolnai
(sich nach Klausenburg vorbereitend)

13.

Zolnai Béla – Fritz Valjavecnek⁷⁸

[?], 1940. október 17.

Lieber Herr Kollege, die Ereignisse⁷⁹ haben mich völlig aus der ruhigen Arbeit herausgerissen, der Artikel stand schon halb geschrieben, jetzt vorläufig Reisen nach Kolozsvár, hin und her,⁸⁰ werde doch mein möglichstes tun. Entschuldigen Sie mich, wegen der Verspätung. Mit den besten Grüßen verbleibe ich Ihr dankbarer B. Zolnai.

76 Kézzel írt és aláírt levelezőlap. Címzés: „Herrn / Privatdozent Dr. Fritz / VALJAVEC / Schellingstr. 2 / Südostinstitut / MÜNCHEN / Németország”. A bélyeg helyén körpecsét „M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Francia Philologia[i] Intézete”. BayHStA, Südost-Institut 50.

77 ZOLNAI, *A janzenizmus kutatása...*

78 Kézzel írt és aláírt levelezőlap. BayHStA, Südost-Institut 50. Datálása OROSZ, *Tudomány és politika...*, 366. alapján.

79 Utalás az 1940. aug. 30-án hozott második bécsi döntés által teremtett új helyzetre, Észak-Erdély Magyarországhoz történt visszacsatolására.

80 A szegedi egyetem Kolozsvárra történő áthelyezése következtében Zolnai Béla a tanári kar jelentős részével együtt Kolozsvárra költözött.

14.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁸¹

München, 1942. március 6.

Südostinstitut München
(bei der Universität)

München, den 6. März 1942.
Schellingstrasse 2/0>2

Ihr Zeichen:

Unser Zeichen: V/F/I

Herrn

Prof. Dr. Béla Z o l n a i ,
K l a u s e n b u r g.

Sehr verehrter Herr Kollege!

Darf ich mich wieder einmal erkundigen, wie es mit Ihrem Forschungsbericht steht? Es würde mich sehr freuen, von Ihnen eine positive Antwort erhalten zu können.

Mit verbindlichen Empfehlungen
Ihr Valjavec.

15.

Zolnai Béla – Fritz Valjavecnek⁸²

Kolozsvár, [1942. március 15.]

Sehr geehrter Herr Kollege, vielen Dank für die lebenswürdige Sendung. Komme seit zwei Jahren nicht dazu mein Versprechen zu erfüllen. Die neue Einrichtung in Kolozsvár, ein Buch über Rákóczi,⁸³ ein anderes über Jansenismus in Mitteleuropa⁸⁴ – nehmen mich vollständig in Anspruch. Könnten Sie aus ung[arischem]. Text übersetzen lassen? So ginge es leichter. Mit freundlichem Gruss és jókívánatok! Zolnai B.

81 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél nyomtatott fejléces papíron, a fejlécben kézi javítással. MTA KIK Kt Ms 4129/518. Indigós másodpéldánya: BayHStA, Südost-Institut 61.

82 Kézzel írt és aláírt levelezőlap. BayHStA, Südost-Institut 61. Datálása OROSZ, *Tudomány és politika...*, 366. alapján.

83 ZOLNAI Béla, *II. Rákóczi Ferenc* (Budapest: Franklin, 1942).

84 Lásd a 12. sz. levél megfelelő jegyzetét.

16.
Zolnai Béla – Fritz Valjavecnek⁸⁵
Kolozsvár, 1942. augusztus 26.

Kolozsvár, 26 Aug. 1942

Sehr geehrter Herr Kollege, wie Sie sehen, bin für nichts brauchbar. Wegen der Übersiedlung sind meine Pläne verschoben worden. Bis zum 1. Sept. mache ich mein Buch über Rákóczi fertig. Dann ein zweites, über Jansenismus in Mitteleuropa, soll ich bis zum 1. Dez. in die Druckerei geben.⁸⁶ Inzwischen bin ich Herausgeber einer „Weltliteratur“ von mehreren Mitarbeitern geschrieben.⁸⁷ Noch dazu, ein Ruf nach Budapest (allgemeine Literaturwissenschaft) woraus wohl bald keine Ernennung wird,⁸⁸ die Sache beeinflusst doch den Rhythmus meiner Arbeit. – Es ist mir nicht zu helfen und muss um Entschuldigung bitten! Meine alten Schüler sind in Szeged geblieben und mit den hiesigen ist noch lange nichts anzufangen. Mit den besten Grüßen Ihr B. Zolnai

Habe ein Etudes 21. geschickt, bitte um Bestätigung.⁸⁹

17.
Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁹⁰
München, 1942. szeptember 9.

Südostinstitut München
(bei der Universität)

München, den 9. September 1942.
Schellingstrasse 2/2

Ihr Zeichen:

Unser Zeichen: V/F/I

85 Kézzel írt és aláírt levelezőlap. Feladó: „ZOLNAI, Universität, Kolozsvár (Ungarn)”. Címzés: „Herrn Privatdozent Dr. Fritz / VALJAVEC / Schellingstr. 2 / MÜNCHEN Németország”. A címzés alatt pecsét „Széphalom Szerkesztősége / Szeged-Egyetem” felirattal. A címzés mellett balra körpecsét, „Oberkommando der Wehr[macht] Geprüft” felirattal. A postabélyegző kelte: „Kolozsvár, 42 VIII 27”. BayHStA, Südost-Institut 61.

86 A két említett könyvhöz lásd a 15. sz. levél megfelelő jegyzeteit.

87 ZOLNAI Béla szerk., *A világirodalom története: Első rész: Az ókor irodalma*, A művelődés könyvtára 17 (Budapest: Új Idők [Singer és Wolfner], 1944).

88 1942-ben Zolnai meghívást kapott a budapesti egyetem általános irodalomtudományi tanszékére, de kinevezése csak 1945 őszén történt meg.

89 A levelezőlap első oldalának szélén keresztbe írt mondat. A hivatkozott kiadvány: Dezső BARÓTI, *Goût pruhommesque dans la littérature française*, Études Françaises 21 (Kolozsvár: [s. n.], 1942).

90 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél előnyomott fejléces papíron. MTA KIK Kt Ms 4129/519. Indigós másodpéldánya: BayHStA, Südost-Institut 61.

Herrn
Prof. Béla Z o l n a i ,
K l a u s e n b u r g.

Sehr geehrter Herr Kollege!

Mit Bedauern entnahm ich Ihrer Karte vom 26.v.M., daß es vorläufig einmal mit Ihrem Forschungsbericht nichts sein wird. Die Sache ist ja nicht eilig, als ich mit Beiträgen hinreichend versorgt bin. Mir kommt es darauf an, ob ich auf Ihren Aufsatz überhaupt noch mit Bestimmtheit rechnen darf. Das ist doch, glaube ich, der Fall. Ich werde mir erlauben, im Laufe der nächsten Zeit wieder einmal bei Ihnen anzuklopfen.

Heft 21⁹¹ Ihrer Schriftenreihe habe ich dankend erhalten.⁹²

Mit den besten Grüßen
Valjavec

18.
Fritz Valjavec – Zolnai Bélának⁹³
München, 1959. március 5.

Redaktion
der Südost-Forschungen

München 15, den 5. März 1959
Güllstraße 7
Fernruf: 7 35 21

Herrn
Prof. Dr. Béla⁹⁴ Zolnai
B u d a p e s t
Markó |u.:|⁹⁵ 7

Sehr verehrter Herr Kollege!

91 „Heft 21” kézzel aláhúzva. Alatta Zolnai kézírásával: „Nisard ment?” „Nisard”: Désiré Nisard (1806–1888) francia irodalomtörténész. Az utalás a Ferenc József-Egyetem Francia Philologiai Intézetének következő kiadványára vonatkozik: Emma HALÁSZ, *Désiré Nisard: Ses idées littéraires, son influence en Hongrie*, Études Françaises 22 (Kolozsvár: Ferenc József Egyetem, 1942).

92 Lásd a 16. sz. levél megfelelő jegyzetét.

93 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél nyomtatott fejléces levélpapíron. MTA KIK Kt Ms 4129/520.

94 Az ékezet utólag kézzel pótolva.

95 Utólag kézzel beírva.

Haben Sie recht herzlichen Dank für die Übersendung Ihrer interessanten Arbeit,⁹⁶ die mich ausserordentlich interessiert und die ich gerne in unserer Zeitschrift anzeigen werde.⁹⁷ Ich würde mich freuen, wenn ich auch in Zukunft wieder etwas von Ihnen hören könnte und darf bei dieser Gelegenheit versichern, dass ich Ihnen wissenschaftlich immer zur Verfügung stehe.

Mit recht herzlichen Grüßen
Ihr sehr ergebener
F. Valjavec

19.

Zolnai Béla – Fritz Valjavecnek⁹⁸

[Budapest, 1959. március 12.]

Sehr verehrter Herr Kollege, vielen Dank für Ihre liebenswürdigen Zeilen und danke im Voraus für die Anzeige meiner Arbeit. Leider weiss ich mehr nicht [sic] genau, worum es sich handelte[,] da es in kurzer Zeit mehrere Separate von mir erschienen sind. Es kämen also die folgenden in Betracht. Bitte mir gefälligst mitzuteilen welche Sie interessieren würden:

- 1.) Kosztolányi, Nietzsche, Juhász 1958 (ung.)⁹⁹
- 2.) Pozsony és a jozefinizmus 1957 (ung.)¹⁰⁰
- 3.) Megjegyzések Arany tematikájáról 1958 (ung.)¹⁰¹
4. Contributions à l'hist[oire]. des termes „ballade” et „romance” 1958¹⁰²
- 5.) Ungarn und die Erforschung des Jansenismus, 1956¹⁰³

96 Jelenleg nem állapítható meg, előzőleg Zolnai melyik munkáját küldte el Valjavecnek. A 19. szám alatt közölt levélfogalmazványban Zolnai jelzi, már nem tudja pontosan, melyik munkáját küldte el.

97 A *Südost-Forschungen* 1959-es és 1960-as évfolyamaiban nem jelent meg hirdetés Zolnai munkájáról. Az 1960-as évfolyam már nem Valjavec szerkesztésében jelent meg, mivel 1960. febr. 10-én elhunyt.

98 Kézzel írt levélfogalmazvány Fritz Valjavec 1959. márc. 5-ei levelének (lásd 18. sz. levél) előoldalán, a levélpapír szabadon maradt felületein, több részben, az írógéppel írt szöveg körbeírva. A datálás Valjavec 1959. márc. 23-ai levelének (lásd 20. sz. levél) hivatkozása alapján történt. MTA KIK Kt Ms 4129/520.

99 ZOLNAI Béla, „Kosztolányi, Nietzsche, Juhász”, *Irodalomtörténet* 47 (1958): 389–405.

100 ZOLNAI Béla, „Pozsony és a jozefinizmus”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 61 (1957): 202–215. Benkő bibliográfiájában nem található.

101 ZOLNAI Béla, „Megjegyzések Arany »tematikájáról«”, *Az MTA I. Osztályának Közleményei* 13 (1958): 189–202.

102 ZOLNAI Béla, „Contributions à l'histoire des termes »ballade« et »romance«”, *Acta Linguistica* 7 (1958): 217–243.

103 ZOLNAI Béla, „Ungarn und die Erforschung des Jansenismus”, in *Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten. Gesammelte Aufsätze [Eduard Winter zum 60. Geburtstag dargebracht]*, szerk. Joachim TETZNER, tan. Hans Holm BIEFELDT, Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik 9, 107–156 (Berlin: Akademie-Verlag, 1956).

6.) Epikus románc, dalrománc. 1958 (ung.[...])¹⁰⁴

7.) Die geistige Bedeutung des Generalseminars von Pressburg 1957¹⁰⁵

Vielen Dank auch für die beehrende Einladung. Ob ich dieser Folge leisten kann, – ich werde mein möglichstes tun.¹⁰⁶

Mit den besten Grüsssen bin ich Ihnen in alter Bekanntschaft (bin schon 69 Jahre alt) sehr ergeben

P.S. Ich habe Ihren Kultureinfluss auf meinem Tisch.¹⁰⁷ Leider konnte ich ihn nicht berücksichtigen zu meiner Kontribution über Frühaufklärung[,] die 1959 in Ostberlin erscheinen wird.¹⁰⁸

20.

Fritz Valjavec – Zolnai Bélának¹⁰⁹

München, 1959. március 23.

Südost Institut

München 15, den 23. 3. 1959

Güllstraße 7

Fernruf: 7 35 21

Herrn

|:Prof.:|¹¹⁰ Zolnai Béla

B u d a p e s t V

Markó |u.:|¹¹¹ 7

Sehr geehrter Herr Kollege!

Verbindlichsten Dank für Ihre Zeilen vom 12. März.¹¹² Von den genannten Sonderdrucken würden mich die folgenden interessieren:

104 ZOLNAI Béla, „Epikus románc, dalrománc I”, *Filológiai Közöny* 2 (1956): 207–221, 353–376; ZOLNAI Béla, „Epikus románc, dalrománc II”, *Filológiai Közöny* 3 (1957): 23–32; francia összefoglaló: 297–301. Benkő bibliográfiájában nem található.

105 ZOLNAI Béla, „Die geistige Bedeutung des Generalseminars von Pressburg für Ungarn und die slawischen Völker”, *Zeitschrift für Slawistik* 1, 3. sz. (1956): 103–108, doi: [10.1524/sl.1956.1.14.433](https://doi.org/10.1524/sl.1956.1.14.433).

106 Zolnaitól ezután sem jelent meg közlemény a *Südost-Forschungen* című folyóiratban.

107 VALJAVEC, *Der deutsche Kultureinfluß im nahen Südosten*.

108 Béla ZOLNAI, „Über Frühaufklärung in Ungarn”, in *Tschirnhaus und die Frühaufklärung in Mittel- und Osteuropa*. szerk. N. A. FIGUROVSKIJ, G. HARIG és Eduard WINTER, 154–176 (Berlin: Akademie-Verlag, 1960). Zolnai tanulmányában nincs hivatkozás Valjavec említett könyvére, sem más munkájára.

109 Írógéppel írt, kézzel aláírt levél nyomtatott fejléces levélpapíron. MTA KIK Kt Ms 4129/521.

110 Kézzel írt betoldás a sor elején.

111 Kézzel írt betoldás.

112 Zolnai 1959. márc. 12-én kelt, hivatkozott levele Joachim Glasner levéltári tisztviselő 2025. jan. 16-ai tájékoztatása szerint nem található a Bayerisches Hauptstaatsarchiv Südost-Institut állományában.

- 1.) Pozsony és a jozefinizmus, 1957 /ung./
 - 2.) Ungarn und die Erforschung des Jansenismus, 1956
 - 3.) Die geistige Bedeutung des Generalseminars von Pressburg-Bratislava, 1957.
- Herzlichen Dank für Ihre lebenswürdige Bereitschaft, mir diese zu überlassen, schon im Voraus.¹¹³

Mit aufrichtigen Grüßen
Ihr sehr ergebener
F. Valjavec¹¹⁴

BayHStA-A V-5051.15-80/1/2. A Valjavec által hivatkozott levél fogalmazványa a 19. számon található.

113 A mondatbeli vesszők utólag kézzel beírva.

114 Az aláírás alatt Zolnai saját kezű rájegyzése: „Uram! Nem vagyok / teljesen meggyőződve / az ön tiszteletreméltó / véleményének helyessé- / géről. A verde! / helyett. / Chautard 256”. A rövidített forrásutalás feloldása: Emile CHAUTARD, *La vie étrange de l'argot: ouvrage illustré de 124 documents, lettres, autographes, portraits, dessins et photographies de [...]* (Paris: Denoël et Steele, 1931), 256. A szótár megadott oldalán, a „Chier (envoyer)” szócikkben, kontextusba illesztve olvasható a rájegyzés középső részének francia változata: „Je ne suis pas tout à fait de l'avis de mon honorable contradicteur”.